

VOORAF

Dick de Jong

Laatst las ik in de krant het woord 'naaststaanders'. Dat is vuilnis dat op straat naast de bakken staat. Dat materiaal zou eigenlijk in die bakken moeten, maar daarvoor is het te groot en de gene die het kwijt wil ziet kennelijk geen kans om het kleiner te maken. Maar meestal is dat verkleinen toch wel goed te doen. Minder gemakkelijk als het om een driezitsbank gaat. Maar in dat geval bel je naar het daarvoor bestemdE telefoonnummer en vervolgens wordt er een afspraak gemaakt waarna het wordt opgehaald.

Vooraf in de steden is dat overtollige vuil best een probleem. Maar ook op het platteland komt er steeds meer afval. We komen er nog een keer in om... En het is ook een minder fraai gezicht.

In sommige gemeenten is het zelfs gewoonte om je vuil in grote doorzichtige plastic zakken aan te bieden door ze aan speciale haken aan (lantaarn)palen te hangen. Smerig gewoon!

Vroeger was het afval geen probleem. Ten eerste was er niet zoveel over en wat er aan overschot was kon vaak een tweede bestemming krijgen. Als er bij de boeren eten over was, waren er altijd wel dieren die er mee werden verwend. Laatst hoorde ik overigens dat dat helemaal niet goed was voor die dieren...

En alles wat niet eetbaar was werd verbrand of verdween in een sloot die toch moest worden dicht gestort. Zo zijn er in de loop van de jaren heel wat zaken weggegooid. Hoeveel paden bij de boerderijen zullen er niet zijn verhard met stukjes steen en gebroken tegels. Om vervolgens onder de zware wagenwielen nog verder te worden verbrijzeld.

Onderstaande tegel, een prachtig exemplaar met ijstaferelen, heeft het gelukkig nooit zover gebracht.

NOVEMBER

Ziezo, de drukte van de maand november is tenminste weer voorbij! Heden ten dage zal men zich afvragen: hoezo novemberdrukte? Onze voorouders, vooral als ze een boerenbedoening hadden, wisten echter precies wat dat inhield: de slacht!

Het hele jaar werd daar naar toe gewerkt. Een of meerdere biggen werden in het voorjaar uitgekozen en zorgvuldig opgefokt voor dat ene doel: consumptie in magere tijden. Alle etensresten in de vette tijden werden via het varken omgezet in calorieën voor de winter. Wanneer dan die winter voor de deur stond en de big een rond, vet varken was geworden, werden alle sentimentele gevoelens terzijde geschoven en werd het dier, dat maandenlang vertroeteld was, in koelen bloede de keel doorgesneden.

En dan kwam het erop aan zoveel mogelijk ervan te gebruiken. Hooguit alleen de haren werden van de huid gebrand, de rest werd verwerkt. Het vlees van de kop werd 'hoofdkaas' of zure zult, de rest veranderde in worst, hammen en speklapjes.

Een flinke, zware klus die zeker een week in beslag nam. Veel worsten en hammen werden aan het plafond te drogen gehangen, of in de schoorsteen gerookt. Via een klein ijzeren deurtje halverwege de schoorsteen kon men het proces in de gaten houden. Een andere manier om het vlees te conserveren was inzouten. Zo bleef het vlees maandenlang goed en was men verzekerd van een jaar vleesvoorraad voor eigen gebruik. Als eind november deze klus geklaard was, kon men ertegen. Laat de winter maar komen! November is voorbij.

En wij? Wij 'zien kop noch kont van het varken': wij zijn het verband kwijt. Wij slaan kalkoen of

rollade in tijdens de vetste tijd van het jaar rond midwinter, maar hebben weinig of geen weet waar die vandaan komt.

Hooguit zien wij nog een fraai, nostalgisch ijzeren luikje in de schoorsteen als wij er met volle buiken omheen geschaard zitten met de decemberfeesten.

En het feestvarken? Dat is iets van een vorig geslacht.

HET ETEN VAN TOEN

Meer dan 25 jaar terug verscheen het boek 'Eenvoudig maar voedzaam', van Jozien Jobse-van Putten. Een boeiend boek over eetgewoonten uit vroeger tijd, waarvoor zij veel informatie verwerkte uit de toenmalige vragenlijsten van het Meertensinstituut. Onderstaan een stukje uit het boek, waarbij het met name gaat om eetgewoonten.

In de afgelopen twintig jaar hebt u verscheidene vragenlijsten ingevuld over het eten en drinken in uw jeugd. De antwoorden die u gaf, heb ik verwerkt in mijn boek *Eenvoudig maar voedzaam* dat binnenkort in de boekwinkel te koop zal zijn (of daar besteld kan worden).¹ Ongeveer de helft van het boek is gewijd aan de geschiedenis van de dagelijkse maaltijden in Nederland vanaf de Middeleeuwen tot omstreeks 1900. De tweede helft, die voor een belangrijk deel steunt op de door u ingevulde vragenlijsten, gaat over de veranderingen in het dagelijkse eten gedurende de twintigste eeuw. Om u enig idee te geven waaraan u hebt meegewerkt, en mede omdat ik vermoed dat u vooral in het laatste deel geïnteresseerd zult zijn, bespreek ik hier (heel kort) enkele onderzoeksresultaten uit dat laatste deel.

Een veelheid aan regionale en sociale maaltijdvarianten

Uit de vragenlijsten is duidelijk naar voren gekomen dat er in de eerste helft van de twintigste eeuw nog vrij grote verschillen in de alledaagse voeding bestonden, zowel tussen de diverse streken van het land als tussen de diverse bevolkingsgroepen. Niet alleen wàt men at bleek uiteen te kunnen lopen, ook de tijdstippen, de opbouw van de maaltijd en het aantal keren dat er op een dag gegeten werd, kon van streek tot streek en van groep tot groep variëren. Te zamen leverde dit een onvoorstelbare veelheid aan grotere en kleinere, deels regionale, deels ook sociale varianten in het dagelijkse eetpatroon op. Ik geef hier enkele voorbeelden van; in het boek worden deze uitvoerig beschreven, zo mogelijk ook verklaard en binnen een voortdurend in staat van verandering zijnde context geplaatst.

In het hele oosten en zuiden van het land was het gedurende de eerste helft van de eeuw niet ongewoon om op een dag vier keer te eten, grote groepen deden het zelfs vijf keer, bij uitzondering ook wel eens zes keer. Elders – bijvoorbeeld in Holland en Groningen – gebruikte het merendeel van de bevolking doorgaans maar drie maaltijden per dag. Ook al was het aantal maaltijden per dag in sommige regio's of bij diverse groepen gelijk, het karakter van die maaltijden kon onderling wel verschillen. Zo was toen in Holland het ons welbekende patroon van één warme maaltijd en twee broodmaaltijden per dag het meest gangbaar; in Groningen gebruikte men daarentegen veelal maar één broodmaaltijd op een dag, terwijl de twee overige maaltijden warm waren. Daarvan werd het warme middagmaal vers gekookt; de restanten van die maaltijd at men 's avonds in opgewarmde vorm op. Ook elders in het land werd er vaak minimaal twee keer op een dag een warme maaltijd genuttigd waarvan er één opgewarmd was.

Het aantal maaltijden lag overigens niet altijd het hele jaar vast. Zowel per seizoen als binnen de week vertoonde het wel eens afwijkingen. In de drukke tijd van de oogst of tijdens het hooien kwam het hoogste aantal maaltijden voor, terwijl men in de gebieden waar vier of vijf keer gegeten werd, op de zondagen vaak een keer minder at. Daardoor verschoven op die dag ook de etenstijden enigszins ten opzichte van die van door de week.

B&E ZOEKT JOU!

Het stichtingsbestuur van Boerderij & Erf AKV zoekt versterking. Het bestuur vergadert hooguit eenmaal per maand en bespreekt dan wat er op dat moment van belang is. Er passeren altijd vaste onderwerpen, maar soms ook wordt er een advies gevraagd waarover moet worden nagedacht. Gelet op de samenstelling van het bestuur, gaat de voorkeur uit naar een vrouwelijk bestuurslid.

Bel voor meer informatie met voorzitter Arie Bassa: 06-18551895.

SCHUREN OP HET BOERENERF

Op het boerenerf staan allerlei schuren en opstallen, noodzakelijk voor het boerenbedrijf. Ze zijn vaak gepotdekseld met hout en zwart geteerd. Of opgebouwd met bakstenen en een pannendak(je).

In onze streek kennen we deze bijgebouwtjes en schuren onder namen als: zandhok, varkenskot of -hok of varkensstal, wagenschuur, stookhok, koof, buitenplee, paard- of ponynschuur, houtopslag, gerij- of koetshuis en stoephok of boenhok. Sommige schuurtjes verkeren in goede tot zeer goede staat en dienen nog hetzelfde doel.

Een zandhok.

Andere zijn aan de elementen overgeleverd en staan er misschien niet lang meer. Daar waar burgers en buitenlui een boerderij bewonen hebben de bijgebouwtjes een andere functie gekregen. Op de varkensloop komt een kippenhok te staan, in de buitenplee worden tuinstoelen opgeborgen en de wagenschuur wordt garage.

De zwartgeteerde schuurtjes worden schaars in de streek. Er staan er nog enkele. Ze zijn gebouwd voor een paar pinken, wat kalveren of een zeug. Door de schaalvergroting zijn ze meestal niet meer in gebruik, maar ze horen zo bij het landschap en zijn er als het ware mee vergroeid. In het varkenshok hield men een paar varkens, één voor eigen gebruik en nog enkele voor de slager. Rond 1920 werden er grotere varkensschuren gebouwd.

Tegen het varkenskot aan stond de buitenplee. De inhoud van varkenskot en plee stroomde samen in de gierkelder en kwam later op het land terecht.

Omstreeks 1920 kwamen er door paarden getrokken machines, zoals de maaimachine, de hark en de hooischudder. Voor dit materiaal werden aparte wagenschuren gebouwd. Ze waren zowel van hout als van steen, met een plat schuin dak en soms twee dubbele deuren.

Omdat op een boerderij altijd zand nodig was, stond er een klein huisje - het zandhok - met zandeldak, met schuin afdak of als aanbouwtje aan de achtergevel of het stookhok.

Het was altijd van steen gebouwd en secuur afgesloten om de zandminnende katten te weren. Zand werd gebruikt in de koeienstal tegen, gladheid bij het mestuitrijden, ter bescherming van de achterpoten van de koe en ter verfraaiing van de deelvloer.

In het stoephok werden de emmers, melkbussen en de benodigdheden voor het kaasmaken schoongemaakt. Ook werd hier water gekookt en de was gedaan.

Het gemetselde stookhuisje stond apart. Het was het domein van de boerin, waarin zij vele uren per dag doorbracht. Ze deed er de was, weekte er de groenten en het vlees. En het opwarmen, in een grote ingebouwde fornuispot, van een eindeloze reeks emmers warm water voor allerlei gebruik.

WANDELING TUSSEN DE WEILANDEN

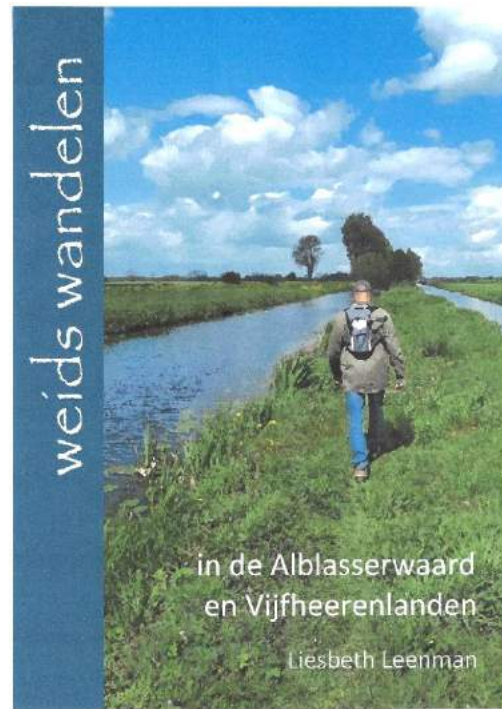
Begin dit jaar verscheen er binnen het project Denkend aan Holland een publicatie, getiteld Weids Wandelen. Hierbij beschrijft Liesbeth Leenman 32 wandelingen. Naast een routekaartje is een stukje informatie opgenomen, over wat u onderweg ziet. Ter illustratie zijn er veel foto's in geplaatst, wat tekeningen, gedichten en recepten. Daardoor is het een echt cadeauboekje geworden in binnenzakformaat en fris ogend. De eerste druk was al na enkele maanden uitverkocht, dus kwam er een tweede. Het boekje past uitstekend bij de hedendaagse tijd, waarin velen graag een korte wandeling maken, om te genieten van de buitenlucht en om het hoofd leeg te maken. Onderstaand een van de beschrijvingen:

RONDJE LANGERAKSE POLDER

Lengte: 5,5 km.

Parkeren: Boonevlietweg/Tiendweg.

Ondergrond: verhard

Bij ons beginpunt kruist de Tiendweg (die met een paar onderbrekingen helemaal van Alblasserdam naar Ameide loopt) de Boonevlietweg [1]. We lopen nu slechts een klein gedeelte van dit oude verbindingspad tussen de dijkdorpen. Met ons gezicht naar de dijk lopen rechtsaf de Tiendweg op, richting het oosten. In tegenstelling tot een groot gedeelte van de Tiendweg hier geen vlakke polders aan weerszijden. Zowel links als rechts zien we uitgestrekte boomgaarden, die soms tot aan de dijk doorlopen. Een bord aan de linkerhand nodigt ons zelfs uit de landwinkel, behorende bij de boomgaard, te bezoeken. Gaandeweg worden de boomgaarden spaarzamer en de naastgelegen weilanden vlakker. Rechts groen gras zover het oog reikt, in de verte bomenrijen, en op een gegeven moment het gebouw van de waterzuivering. Links lange percelen, behorend bij de bebouwing van de Lekdijk. Hier en daar een moestuin, grazende pony's, schapen; pure landelijkheid! Na een kilometer of drie stuiten we op de Langesteinseweg [2]. Hier gaan we linksaf richting de Lekdijk. Nagestaard door tientallen koeienogen, die ons vanuit een open stal ongegeneerd bekijken, lopen we de dijk op [3]. Hier staan we even stil om van het prachtige uitzicht te genieten. Aan de rechterkant zien we buitendijks de Koekoeksewaard uitgestrekt, met zijn rijke en ruige vegetatie en daarachter de Lek, die daar een ruime bocht beschrijft. Voor het vervolg van de wandeling keren we dat moois de rug toe en lopen naar links, richting het westen. Dat wil overigens niet zeggen dat het gedaan is met mooie uitzichten. De kronkelende rivier de Lek is een lust voor het oog. Strandjes en rietvelden aan zijn oevers, aan de overkant lokkende uiterwaarden. Aan de linkerkant van de dijk is ook genoeg te zien. In het talud ontdekken we pareltjes van monumentale boerderijen en dijkwoningen.

Halverwege staat een prachtige zwartgeteerde schuur van het Hoogheemraadschap. Vanouds een depot waar vroeger materiaal opgeslagen lag dat gebruikt werd voor de bewaking van de dijk: zandzakken, schoppen, kruiwagens, (kaars)lantaarns enz. Nu echter niet meer als zodanig in gebruik. We lopen verder over de dijk, of, wat ook mogelijk is, over het smalle paadje klem onder aan de dijk, langs het water en de kribben in de rivier. Na een paar prachtige kilometers komen we weer bij de Boonevlietweg [4], waar we afscheid nemen van de rivier en linksaf de dijk aflopen tot we bij het beginpunt zijn [1].

Leo Gestel

ADVERTENTIES

herbestemming, restauratie, renovatie & nieuwbouw

Nieuwland 41 • 4221 PL, Noordwijk • T 07183 36000 • F 07183 46100 • lakerveld@nordwijk.nl
K.v.a. Kruisweg 2007211 • Nieuwland 35 1106 55 • B.V. N.V. Kruisweg 2007211 • Kruisweg 2007211

WWW.LAKERVELD-NOORDELOOS.NL

Herbestemming Maria Johanna Hoeve Noordeloos

- deskundig
- vertrouwd
- persoonlijke

Dé makelaardij van de Alblasserwaard

Derpstraat 61a - 2969 AD Oud-Alblas - 0184-691566 - info@koolvandentoren.nl

WWW.KOOLVANDENTOREN.NL

UITGAVEN VAN B&E AKV

Boer en Boerderij
€ 35,00

Hoeve, hofstee,
herbestemming € 14,95

Het behouden waard
€ 14,95

De Stee van Saan van
Pieter € 14,95

COLOFON

UITGEVER:

BOERDERIJ & ERF
alblasserwaard - krimpenerwaard - vijfheerenlanden

secretariaat: Sluis 57
2964 AT Groot-Amers
06-53759618

secretariaat@boerderijnerf.nl

www.boerderijnerf.nl

REDACTIE & SAMENSTELLING:

LA CARRIOLA

tekst & advies

Dick de Jong | Buitendams 51
3371 BA Hardinxveld-Giessendam
06-22845889 | djtekst@planet.nl